

ความหลากหลายของสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขาพระ

อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี

The Diversity of Medicinal Plants and Utilization in Khoa Phra,

Doembangnangbuat District, Suphanburi Province

สุรชาติ สินวรรณ* และณัฐบดี วิริยวัฒน์

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

Surachat Sinworn* and Nuttabodee Viriyawattana

Faculty of Science and Technology, Suan Dusit Rajabhat University

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหลากหลายของพันธุ์พืชสมุนไพรในจังหวัดสุพรรณบุรี โดยทำการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลตัวอย่างพันธุ์พืชสมุนไพร ดำเนินการศึกษาโดยการวางแผนชั่วคราวเพื่อศึกษาสังคมพืช นอกจากนี้ยังใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร โดยการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (stratified random sampling) จำนวน 200 ราย วิเคราะห์ข้อมูลพันธุ์พืชสมุนไพรโดยการนำมาคำนวณหาค่าความหลากหลาย (diversity index) ความเด่นสัมพัทธ์ (relative dominant) ความหนาแน่นสัมพัทธ์ (relative density) ความถี่สัมพัทธ์ (relative frequency) และดัชนีความสำคัญ (dominant index) โดยใช้โปรแกรม SPSS for Window สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย นำผลการศึกษาที่ได้มาวิเคราะห์หาแนวทางจัดการพืชสมุนไพรในป่าในพื้นที่อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี

จากการสำรวจพรรณไม้ในแปลงขนาด 4x4 เมตร จำนวน ทั้งสิ้น 30 แปลง ในพื้นที่ทั้งสิ้น 25 ไร่ พบพืชสมุนไพรทั้งสิ้น 20 ชนิด 13 วงศ์ 18 สกุล โดยพบวงศ์ Zingiberaceae มากที่สุด จำนวน 7 ชนิด รองลงมาคือ วงศ์ Araceae จำนวน 3 ชนิด และ วงศ์ Asteraceae จำนวน 2 ชนิด ตามลำดับ พืชที่มีดัชนีความสำคัญมากที่สุดคือ พะยอม (ร้อยละ 61.7) ส่วนไม้หนุ่มที่มีความเด่นมากที่สุด คือ มะหาด มีค่าดัชนีความสำคัญเท่ากับร้อยละ 54.3 ส่วนไม้ลำพอบว่า หญ้า มีความหนาแน่นสัมพัทธ์มากที่สุด คือ 12 ต้นต่อตารางเมตร ไม้ที่มีความถี่สัมพัทธ์มากที่สุดคือ เหมือดจ๊ก (ร้อยละ 44) ค่าดัชนีความหลากหลายของไม้ยืนต้นเท่ากับ 1.080 สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพร พบว่ามีการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร

* ผู้ประสานงานหลัก (Corresponding Author)
e-mail: surachat_sin@dusit.ac.th

28 ตำบล ส่วนของพืชที่นำมาใช้ในการปรุงยามากที่สุด คือ ลำต้น และแนวทางการจัดการพืชสมุนไพรในป่าบริเวณอำเภอเดิมบางนางบวช ได้แก่ การรักษาพื้นที่ป่าไม้ การวิจัยและพัฒนา การใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการใช้พืชสมุนไพร และการส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้พืชสมุนไพร

คำสำคัญ : ความหลากหลาย พันธุกรรมพืชสมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดสุพรรณบุรี

Abstract

The objectives of this research were to study the medicinal plants diversity and utilization in Khoa Phra, Doembangnangbuat district, Suphanburi province. Plant specimens were collected from temporary sample plot for plant community study. Utilization of medicinal plants was studied by indepth interview and structured interview of 200 people in Doembangnangbuat district. Diversity index, relative dominant, relative density, relative frequency and dominant index were analyzed by using SPSS Program. The statistics of this study are average and percentage.

From 30 sample plot study (size 4 x 4 m) in 25 rai in Khoa Phra, Doembangnangbuat district. Twenty species of medicinal plants were found. They were divided in to 13 families, 18 genera. The highest species of family in this area are Zingiberaceae (7 species), Araceae (3 species) and Asteraceae (2 species), respectively. The most dominant tree is *Shorea roxburghii* G. Don (IVI = 61.7). The most dominant sampling is *Eugenia albiflora* Duthie ex Kurz (IVI = 54.3). *Eragrostis* sp. has the most density for undergrowth plant (12 plants per square meter). The most frequency is *Memecylon scutellatum* (Lour.) Hook. & Arn. (has of 44%). Plant species diversity using shannon's index was determined at 1.080. From the study of Khoa Phra, Doembangnangbuat district, 20 species of medicinal plants were utilized as 28 medicinal formulas. Most part of medicinal plants were received from trunks. The appropriate method for herbal and medicinal plants management in Khoa Phra, Doembangnangbuat district are forest area protection and development, promotion or support of medicinal plants using.

Keywords : Diversity, Medicinal plants, Local wisdom, Suphanburi province

บทนำ

ประเทศไทยมีพืชสมุนไพรอยู่เป็นจำนวนมากมายหลากหลายชนิด ซึ่งในอดีตที่ผ่านมามนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากส่วนต่างๆ ของพืชมาเป็นยารักษาโรคและบำบัดโรคต่างๆ กัน (Tousuphap, 1998) ซึ่งในปัจจุบันได้มีการศึกษาและค้นคว้าเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ในเรื่องสมุนไพรมาโดยตลอด แต่การศึกษาข้อมูลความหลากหลายของพืชสมุนไพรในแต่ละท้องถิ่นยังมีน้อยมากหากเปรียบเทียบกับพืชที่ขึ้นอยู่ในพื้นที่ของประเทศไทยและโดยเฉพาะข้อมูลพืชสมุนไพรที่ทราบกันอยู่ก็เพียงแค่ว่าในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งอาจจะมีชื่อเรียกกันแตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น (Tongbounkuea, 2008) ทำให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ ได้ การรวบรวมและรักษาองค์ความรู้ในเรื่องสมุนไพรในแต่ละท้องถิ่นจึงมีความสำคัญเพื่อเป็นฐานข้อมูลในการนำไปใช้ประโยชน์ในภาพรวมของประเทศ

การศึกษาความหลากหลายของพันธุ์พืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์สมุนไพรในแต่ละท้องถิ่นจึงถูกหยิบยกขึ้นมาให้ความสำคัญเพื่อหวังให้เกิดการศึกษาค้นคว้าและวิจัยในวงกว้าง อาทิเช่น โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อมุ่งหวังในการสร้างความรู้ให้แก่ประชาชนเข้าใจ เห็นความสำคัญของพันธุกรรมพืชในท้องถิ่นตนเอง โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นเขตความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีศูนย์การศึกษานอกที่ตั้งอยู่ จึงเป็นหน้าที่สำคัญของมหาวิทยาลัยในการศึกษาและวิจัยตามโครงการพระราชดำริดังกล่าวเพื่ออนุรักษ์พันธุกรรมพืชในท้องถิ่น เช่น การศึกษาความหลากหลายของผักพื้นบ้านและภูมิปัญญาด้านการบริโภคผักพื้นบ้านของชาวไทยทรงดำ ในจังหวัดสุพรรณบุรี (Yuyen, 2012) ดังนั้น การศึกษาความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาพระ อำเภอเดิมบางนางบวช จึงเป็นประโยชน์ในการที่จะทำให้ได้ทราบข้อมูลพรรณพืชและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่อำเภอเดิมบางนางบวช และเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการวางแผนการอนุรักษ์ จัดการ และขยายพันธุ์พืชต่อไปในอนาคตอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังสามารถส่งเสริมให้ราษฎรมีความตระหนักถึงคุณค่าของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน โดยอาจจะนำพืชสมุนไพรมาปรุงยาเพื่อใช้บำบัดรักษาอาการต่างๆ หรือใช้บรรเทา และป้องกันความเจ็บป่วย ตลอดจนขยายพันธุ์พืชสมุนไพรเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างยั่งยืนตลอดไป (Nitipon, 2011; Vutijurepang, 2000)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายของพืชสมุนไพรในบริเวณเขาพระ อำเภอเดิมบางนางบวช
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในบริเวณเขาพระ อำเภอเดิมบางนางบวช

อุปกรณ์และวิธีการทดลอง

1. อุปกรณ์

- 1.1 แผนที่ภูมิประเทศ มาตราส่วน 1 : 50,000 ของกรมแผนที่ทหาร
- 1.2 ภาพถ่ายดาวเทียม มาตราส่วน 1 : 4,000 และข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS)
- 1.3 เครื่องมือกำหนดพิกัดตำแหน่งบนพื้นโลก (Global Position System : GPS)
- 1.4 อุปกรณ์สนาม ได้แก่ เทปวัด สายวัด เชือกฟาง สมุดจดบันทึกภาคสนาม (field note)
- 1.5 กล้องถ่ายรูป
- 1.6 แผ่นกระดาษพร้อมด้วย Flip chart
- 1.7 ปากกาเคมีหลายสี สำหรับเขียนแผ่นกระดาษใน Flip chart
- 1.8 เครื่องคอมพิวเตอร์สำหรับรวบรวมข้อมูล ประมวลผล และทำรายงาน
- 1.9 เครื่องพิมพ์

2. วิธีการทดลอง

การศึกษาทางด้านนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพร ในบริเวณเขตอำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้งของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตตั้งอยู่

2.1 วางแปลงตัวอย่างเพื่อศึกษาข้อมูลด้านนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพร ในพื้นที่เขาพระ อำเภอเดิมบางนางบวช

2.2 เก็บรวบรวมตัวอย่างพืชสมุนไพร และตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์

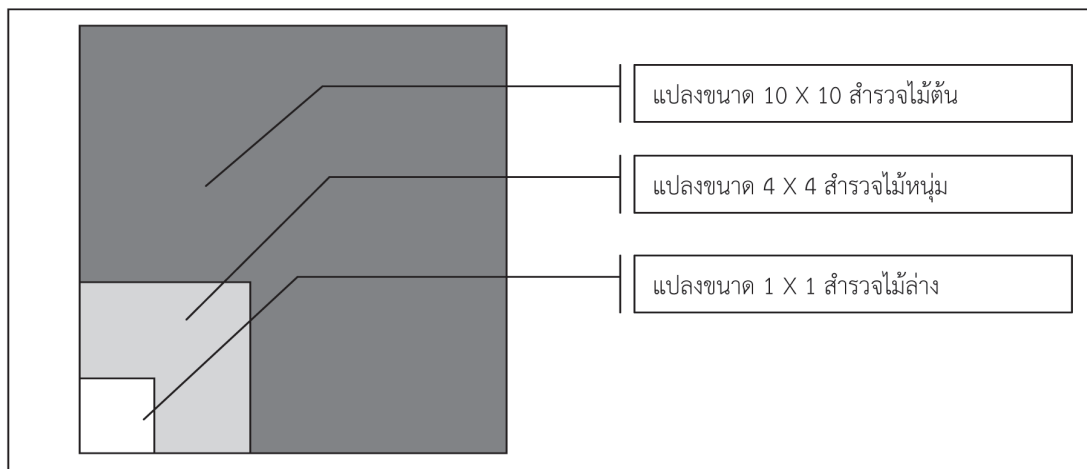
2.3 สำรวจพืชสมุนไพรโดยใช้วิธีการสำรวจที่เรียกว่าการประเมินแบบรวดเร็ว (Rapid Assessment) เพื่อวิเคราะห์สังคมพืชสมุนไพร

2.3.1 การกำหนดจุดเก็บตัวอย่าง

ในการกำหนดจุดเก็บตัวอย่างจะกำหนดไปตามชนิดป่าที่ปรากฏในพื้นที่ที่ทำการศึกษา ซึ่งในแต่ละชนิดป่าจะทำการเก็บตัวอย่าง จำนวน 3 จุดตัวอย่าง (3 replicates) มีระยะห่างในแต่ละจุด 500 เมตร โดยครอบคลุมตามความแตกต่างของลักษณะภูมิประเทศพื้นที่ศึกษา

2.3.2 การวางแปลงตัวอย่าง

การวางแปลงตัวอย่างจะเป็นแบบชั่วคราว (temporary sample plot) โดยดำเนินการวางแปลงตัวอย่างขนาด 20 x 50 เมตร ซึ่งจัดแบ่งเป็นแปลงตัวอย่าง ขนาด 10 x 10 เมตร จำนวน 10 แปลง แต่ละแปลงจะบรรจุแปลงตัวอย่างขนาด 4 x 4 เมตร และขนาด 1 x 1 เมตร ไว้ด้วยดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การวางแผนแปลงตัวอย่าง

2.3.3 การบันทึกและจัดเก็บข้อมูล โดยใช้แบบบันทึกข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) แบบบันทึกแปลงตัวอย่างขนาด 10 x 10 เมตร

1. ชื่อจุดสำรวจ
2. ตำบล
3. อำเภอ
4. จังหวัด
5. พิกัด UTM Zone

2) แบบบันทึกข้อมูลแปลงตัวอย่างขนาด 4 x 4 เมตร

บันทึกเฉพาะชื่อชนิด (Species) เส้นผ่าศูนย์กลาง ความสูงทั้งหมด ในแต่ละชนิดของไม้หนุ่มที่ปรากฏในแปลงตัวอย่าง (sampling)

3) แบบบันทึกข้อมูลแปลงตัวอย่าง ขนาด 1 x 1 เมตร

บันทึกเฉพาะชนิดและจำนวนของชนิด (No. of Individual) ของกล้าไม้ (seeding) ที่ปรากฏในแปลงตัวอย่าง

2.3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะของสังคมพืช

สำรวจและบันทึกข้อมูลพันธุ์ไม้ในแปลงสำรวจแล้วจากนั้น นำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยหลักการวิเคราะห์คุณลักษณะของสังคมพืช (Plant community characteristics) ซึ่งประกอบด้วย

1) การจัดทำบัญชีรายชื่อชนิดพืชสมุนไพร (Species List) เช่น ชื่อสามัญ (Common Name) ชื่อวิทยาศาสตร์ (Scientific Name) ได้แก่ ชนิด (Species) สกุล (Genus) และวงศ์ (Family) เพื่อประเมินความหลากหลายของสมุนไพรที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษา

2) การประเมินค่าความหลากหลายของชนิดพันธุ์ (Species Diversity)

โดยใช้ดัชนีของ Shannon – Weiner

2.4 สำนวจการใช้ประโยชน์สมุนไพรโดยชุมชนในเขตพื้นที่ศึกษา โดยแบบประเมินแบบเร่งด่วน และการสัมภาษณ์เชิงลึก และนำไปตรวจชื่อวิทยาศาสตร์ (Identified) ในห้องปฏิบัติการมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเปรียบเทียบตัวอย่างที่เก็บรักษาไว้พิพิธภัณฑ์พืชต่างๆ เช่น หอพรรณไม้ พิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพฯ อาคารสิรินธร กรมวิชาการเกษตร

2.5 จัดทำฐานข้อมูลพืชสมุนไพร รวมถึงการใช้ประโยชน์ของท้องถิ่น

ผลการวิจัย

การศึกษาความหลากหลายของพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่อำเภอดมบางนางบัว จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2556 – 30 เมษายน 2556 โดยการวางแผนสำรวจศึกษา สังคมพืชสมุนไพร การสัมภาษณ์เชิงลึกหมอยาท้องถิ่น และสัมภาษณ์การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรจากประชาชนทั่วไป พบพืชสมุนไพรในพื้นที่ จำนวน 20 ชนิด (species) จำแนกเป็น 13 วงศ์ (families) 18 สกุล (genera) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. สังคมพืชสมุนไพรในป่าอำเภอดมบางนางบัว

จากการวางแผนศึกษาชั่วคราวเพื่อศึกษาชนิด ค่าดัชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้ และดัชนีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ ปรากฏผลการศึกษาดังนี้

1.1 สภาพป่า

ป่าในอำเภอดมบางนางบัว เป็นพื้นที่ที่อยู่ในตำบลเขาพระ มีเนื้อที่ประมาณ 25 ไร่ อยู่ติดลำน้ำท่าจีน ทำให้สภาพป่าเป็นป่าดิบแล้ง (Dry Evergreen Forest) มีไม้ป่าขึ้นกระจายทั่วพื้นที่ว่าง (Gap) โดยเฉพาะ บริเวณนี้มีไม้ยืนต้นหลายชนิดขึ้นอยู่ เช่น พะยอม (*Shorea roxburghii* G. Don) ยางเหียง (*Dipterocarpus obtusifolius* Teijsm. ex Miq.) มะค่าแต้ (*Sindora siamensis* Teijsm & Miq.) แสมสาร (*Cassia garrettiana* Craib) เป็นต้น

Date & Time: Sat May 11 15:51:51 ICT 2013
 Position: +014.6423° / +100.1082°
 Altitude: 48m
 Azimuth/Bearing: 182° S02W 8230mils (True)
 Elevation Angle: +13.2°
 Horizon Angle: +01.5°
 Zoom: 1X

Date & Time: Sat May 11 16:25:59 ICT 2013
 Position: +014.5969° / +100.1055°
 Altitude: 29m
 Azimuth: 078° S09E 8230mils
 Elevation Angle: +13.2°
 Horizon Angle: +01.5°
 Zoom: 5X

ภาพที่ 2 สภาพป่าไม้ในบริเวณเขาพระ

ภาพที่ 3 พิกัดตำแหน่ง ความสูงและมุมของพรรณไม้

1.2 ค่าดัชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้

ค่าดัชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้ เป็นค่าการแสดงออกของไม้แต่ละชนิดในส่วนที่สัมพันธ์กับไม้อื่นๆ ในสังคมนั้น พันธุ์ไม้ที่มีค่าดัชนีความสำคัญสูง ย่อมแสดงว่ามีการแสดงออกในสังคมนั้นได้ดีจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาโดยการหาค่าความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ และความเด่นสัมพัทธ์ เพื่อนำมาหาค่าดัชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้ประเภทไม้ยืนต้นที่สำรวจในแปลงขนาด 10 x 10 เมตร พบว่า พะยอม (*Shorea roxburghii* G. Don) เป็นพันธุ์ไม้เด่นที่สุด มีค่าดัชนีความสำคัญร้อยละ 61.738 พันธุ์ไม้เด่นรองลงมา มีจำนวน 6 ชนิด ได้แก่ หมี่เหม็น (*Litsea glutinosa* (Lour.) C. B. Rob.) ร้อยละ 54.539 ยางเหียง (*Dipterocarpus obtusifolius* Teijsm. ex Miq.) ร้อยละ 54.477 มะดัน (*Garcinia schomburg* Pierre) ร้อยละ 32.352 กระเบา (*Hydnocarpus wrayi* King) ร้อยละ 13.681 ส่วนพันธุ์ไม้ที่มีความเด่นน้อยที่สุด มีค่าดัชนีความสำคัญร้อยละ 0.044 มีอยู่ 1 ชนิด คือ มะพอก (*Parinari anamense* Hance)

สำหรับไม้พุ่ม (Sapling) และไม้พุ่ม (Shrub) ที่มีความสูงเกินกว่า 1.30 เมตร แต่มีเส้นผ่าศูนย์กลางระดับอกน้อยกว่า 4.5 เซนติเมตร จากศึกษาโดยการวางแปลงขนาด 4 x 4 เมตร และวิเคราะห์ร้อยละความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความเด่นสัมพัทธ์ เช่นเดียวกับไม้ยืนต้นพบว่า มะห้ำ (*Syzygium jambos* (L.) Alston) เป็นพันธุ์ไม้เด่นที่สุด มีค่าดัชนีความสำคัญ ร้อยละ 54.308 พันธุ์ไม้เด่นรองลงมา คือ เสี้ยว (*Phyllanthus collinsae* Craib.) มีค่าดัชนีความสำคัญ ร้อยละ 44.689 ส่วนพันธุ์ไม้ที่มีค่าดัชนีความสำคัญร้อยละ 35 ขึ้นไป มีอยู่ 3 ชนิด คือ พะยอม (*Shorea roxburghii* G. Don) หว้า (*Eugenia cumini* (L.) Druce) และฝ้ายน้ำ (*Mallotus thorelii* Gagnep.) ซึ่งมีดัชนีความสำคัญเท่ากับ 35.097, 35.077 และ 35.070 ตามลำดับ ส่วนพันธุ์ไม้ที่มีค่าดัชนีความสำคัญน้อยที่สุด คือ ลำดวน (*Melodorum fruticosum* Lour.) มีค่าดัชนีความสำคัญเท่ากับ ร้อยละ 3.150

ส่วนการศึกษาไม้พื้นล่าง (Undergrowth) และลูกไม้ (Seedling) จากการวางแปลงศึกษาชั่วคราวขนาด 1 x 1 เมตร วิเคราะห์ค่าความหนาแน่น และความถี่ พบว่า หญ้า (*Eragrostis* sp.) มีความหนาแน่นมากที่สุดคือ 12 ต้นต่อตารางเมตร รองลงมา คือ เหมือดจี้ (*Memecylon scutellatum* Naud.) มีความหนาแน่น 3.280 ต้นต่อตารางเมตร พันธุ์ไม้ที่มีความหนาแน่นน้อยที่สุด พบว่า มีความหนาแน่นเพียง 0.04 ต้นต่อตารางเมตร มีจำนวน 3 ชนิด คือ กระท่อมหนู (*Mitragyna speciosa* (Roxb.) Korth.) กันเกรา (*Fagraea fragrans* Roxb.) และบะดองตึก (*Diplospora viridiflora* DC.) สำหรับความถี่ของพันธุ์ไม้ พบว่า เหมือดจี้ (*Memecylon scutellatum* Naud.) มีค่าความถี่มากที่สุด คือ ร้อยละ 44 รองลงมาคือ หูลิง (*Hymenocardia punctata* Wall. ex Lindl.) โปรงกีว (*Dasymaschalon lomentaceum* Finet & Gagnep.) และโพงพาง (*Capparis* sp.) พบร้อยละ 20 สำหรับพันธุ์ไม้ที่มีการกระจายน้อยที่สุด คือ ร้อยละ 4 มีจำนวน 7 ชนิด ได้แก่ บะดองตึก (*Diplospora viridiflora* DC.) กระท่อมหนู (*Mitragyna speciosa* (Roxb.) Korth.) กันเกรา (*Fagraea fragrans* Roxb.) หญ้า

(*Eragrostis* sp.) ยอเนี้ย (*Morinda Talmyi* Pierre ex Pit.) พะยอม (*Shorea roxburghii* G. Don) และตะไทร (*Prismatomenris tetrandra* (Roxb.) K. schum)

1.3 ค่าดัชนีความหลากหลายของพันธุ์พืช

การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลความหลากหลายของไม้ยืนต้นใช้สมการของ Shannon-Weiner พบว่า ป่าในบริเวณเขาพระ อำเภอดำรงนางบวช ประกอบด้วยไม้ยืนต้น จำนวน 28 ชนิด มีค่าดัชนีความหลากหลายของพันธุ์พืชเท่ากับ 1.080 ซึ่งเป็นค่าที่ค่อนข้างน้อย แสดงให้เห็นว่าในอำเภอดำรงนางบวช มีจำนวนพันธุ์พืชไม่มาก มีความแปรผันในเรื่องของพันธุ์พืชในเกณฑ์ต่ำ

1.4 การสำรวจพืชสมุนไพรในบริเวณป่า อำเภอดำรงนางบวช

จากการสำรวจพืชสมุนไพรในป่า บริเวณอำเภอดำรงนางบวช พบว่า มีพืชสมุนไพร จำนวน 13 วงศ์ (Family) 20 ชนิด (Species) ที่ชุมชนเก็บมาใช้ประโยชน์เป็นยาบำบัดโรค และบำรุงร่างกาย ให้แข็งแรง ซึ่งสามารถขยายพันธุ์ได้ง่าย และมีศักยภาพที่จะพัฒนาเพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจในระดับชุมชน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รายชื่อและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในบริเวณป่า อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี

ลำดับที่	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1	บุก	<i>Amorphophallus rivieri</i>	ARACEAE	หัวกินลดความอ้วน ควบคุมระดับน้ำตาลในผู้ป่วยโรคเบาหวาน
2	ผักหนาม	<i>Durieu ex Rivière</i> <i>Lasia spinosa</i> (L.) Thwaites	ARACEAE	ลำต้นแก้ไข้ ขับเสมหะ ต้มน้ำอาบแก้คันที่เกิดจากโรคผิวหนังเหือด หัดและเชื้อออกฝิ่น ใบแก้ปวดท้อง ใบและก้านสดมีสารไฮโดรเจนไซยาไนด์ซึ่งเป็นพิษ ควรต้มหรือดองก่อนใช้เป็นอาหาร
3	หัวใจจก้น	<i>Hoya Kerrii</i> Craib	ASCLEPIADACEAE	แก้ริดสีดวงลำไส้
4	สาบเสือ	<i>Elephantopus scaber</i> L.	LABIATAE	ใบใช้ห้ามเลือดและเป็นยาฆ่าแมลง
5	โต้มูรีลิม	<i>Elephantopus scaber</i> L.	COMPOSITAE	ใบต้มน้ำกินเป็นยารักษาพยาธิไส้เดือน ขับปัสสาวะ กระตุ้นกำหนดใบและรากเป็นยาคุมกำเนิดและยาบำรุงสำหรับหญิงหลังคลอด
6	เอื้องหมายนา	<i>Costus speciosus</i> (J. Koenig) Sm.	COSTACEAE	ใช้เหง้าแห้ง 3-6 กรัม ต้มน้ำกินหรือต้มน้ำกับเนื้อสัตว์กิน ใช้สำหรับภายนอก ต้มเอาแต่น้ำชะล้าง หรือตำพอก เหน็บ มีรสขม เย็นจัด แต้มฝีพิษ ใช้เป็นยาขับปัสสาวะ รักษาอาการบวมน้ำ สตรีตกขาวและโรคติดเชื้อในทางเดินปัสสาวะ แผลอักเสบบวมมีหนอง ฆ่าพยาธิและทำให้แห้ง
7	ผักข้าว	<i>Momordica cochinchinensis</i> Spreng.	CUCURBITACEAE	รากแก้ไข้ แก้เหา แก้ผดผื่น เมล็ดบำรุงปอด แก้ริดสีดวงทวาร
8	แห้วหมู	<i>Fimbristylis thomsonii</i> Boeck.	CYPERACEAE	แก้ไข้ รักษาวัณโรค ใบสดตำพอกฝี เข้ายาเขียว หัวใต้ดินใช้เป็นยาบำรุงหัวใจ ขับเหงื่อและขับปัสสาวะ การทดลองในสัตว์พบสารที่มีฤทธิ์ขับปัสสาวะ ลดไข้ ลดความดันโลหิตและลดการอักเสบ ซึ่งเชื่อว่าเกิดจาก 2-cyperone นอกจากนี้พบฤทธิ์ที่ยังมีการเจริญเติบโตของเชื้อมาลาเรียชนิดพลาสมาในหลอดทดลองด้วย

ตารางที่ 1 รายชื่อและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในบริเวณป่า อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	การใช้ประโยชน์
9	กลอย	<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	DIOSCOREACEAE	หัวดิบดินแถมแก่เถาคน (อาการแข็งเป็นลำในท้อง) หุงเป็นน้ำมันใส่แผลกัดผ้า กัดหนอง หัวได้ดินมีสารพิษหลายชนิดที่ทำให้เกิดอาการเมา เช่น dioscorine ผู้ป่วยจะมีอาการใจสั่น วิงเวียน คันคออาเจียน เหงื่อออก ตาพร่า เป็นลม ปฐมพยาบาลโดยรีบทำให้อาเจียนนำส่งโรงพยาบาลโดยเร็ว
10	ลูกใต้ใบ	<i>Phyllanthus amarus</i> Schum. & Thonn.	EUPHORBIACEAE	ใช้ทั้งต้นแก้ไข้ รักษาโรคผิวหนัง ทวาร การโรด ปวดท้อง ดิซ่านท้องเสียและบิด ใบอ่อนแก้ไข้สำหรับเด็ก การทดลองในสัตว์พบว่ามีฤทธิ์ลดไข้ ขับปัสสาวะและลดความดันโลหิตได้เล็กน้อย การวิจัยในประเทศไทยพบว่า สามารถรักษาโรคตับอักเสบชนิดบีได้แต่การวิจัยกับผู้ป่วยในไทยให้ผลรักษาเพียงร้อยละ 5-6 เท่านั้น
11	น้ำมันราชสีห์	<i>Euphorbia hirta</i> L.	EUPHORBIACEAE	ทั้งต้นใช้แก้ไข้จับสั่น ท้องร่วง บิด ทาแก้อักเสบ ผื่นคัน ริดสีดวงทวารหน้าหนาว ยางใช้ทาแก้คัน
12	ย่านาง	<i>Tiliacora triandra</i> Diels.	MENISPERMACEAE	ใช้รากต้มกับน้ำ ต้มเป็นยาแก้ไข้ทุกชนิด
13	หญ้าตัดหมา	<i>Paederia pilosa</i> Craib	RUBIACEAE	รากผสมเหง้าเพล ต้มแก้ท้องอืด
14	รางจืด	<i>Thunbergia laurifolia</i> Lindl.	ACANTHACEAE	น้ำคั้นใบสดแก้ไข้ ถอนพิษ
15	กระชายป่า	<i>Boesenbergia pandurata</i> (Roxb.) Schltr.	ZINGIBERACEAE	รากมีกลิ่นหอมฉุน รสชาติเผ็ดร้อนใช้ประกอบอาหาร
16	กระเจียว	<i>Curcuma Parviflora</i> Wall.	ZINGIBERACEAE	ดอกอ่อนรับประทานเป็นผัก ลวกจิ้มน้ำพริก
17	ขมิ้นน้อย	<i>Curcuma zedoaria</i> (Christm.) Roscoe	ZINGIBERACEAE	เหง้าแก้ท้องร่วง อาเจียน แก้ไข้ผสมในยาละลายเพื่อเพิ่มฤทธิ์ระบายน้อยลง สมานแผล
18	เร่ว	<i>Amomum xanthioides</i> Wall.	ZINGIBERACEAE	กาบใบรับประทานสด หรือต้มจิ้มน้ำพริก

ตารางที่ 1 รายชื่อและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในบริเวณป่า อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	การใช้ประโยชน์
19	ไพล	<i>Zingiber cassumunar</i> Roxb.	ZINGIBERACEAE	ใช้ทั้งเป็นยา ขับประจำเดือน มีฤทธิ์ระบายอ่อนๆ แก้บิด สมานลำไส้ภายนอก ใช้ให้ล้าสดฝนทาแก้เคล็ด ชัด ยอก ฟก บวม เส้นตึง เมื่อยชบ เหน็บชา สมานแผล
20	กระเทียม	<i>Zingiber zerumbet</i> (L.) Roscoe ex Sm.	ZINGIBERACEAE	ลำต้นแก้เบื่ออาหาร ดอกแก้ไอเรื้อรัง ใบเป็นยาใช้ขับเลือด ในเรือนไฟ นำมาต้มเอาน้ำดื่มแก้ท้องอืด เป็นยาขับลม แก้ท้องอืด ท้องผูก จุกเสียดปวดท้อง บำรุงธาตุ ขับปัสสาวะ เสมหะเป็นพิษ และบำรุงน้ำนม โดยกรรนำหัวหรือเหง้าสดประมาณ 2 หัว บึงไฟแล้วนำมาผสมกับน้ำปูนใสประมาณครึ่งแก้วแล้วใช้ น้ำดื่ม

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร

ในอดีตการสาธารณสุขของประเทศยังไม่เจริญเท่าที่ควร เมื่อชาวบ้านมีอาการเจ็บป่วยจึงใช้พืชสมุนไพรในการรักษา โดยการเข้าไปหาหมอชาวบ้านท้องถิ่นให้ช่วยรักษาให้ หมอชาวบ้านจึงมีความสำคัญในชุมชนมาก ได้รับการยกย่องนับถือจากคนในชุมชน จากการสัมภาษณ์เชิงลึกหมอชาวบ้านท้องถิ่น จำนวน 15 คนเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) มีรายละเอียดของผลการศึกษาดังต่อไปนี้

2.1 การศึกษาด้านการใช้พืชสมุนไพร

การศึกษาของหมอชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัว โดยพ่อเป็นหมอเป็นผู้มีความรู้เรื่องพืชสมุนไพรจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ตั้งแต่เมื่อครั้งเป็นเด็ก อายุประมาณ 7-10 ปี โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติ เมื่อเข้าไปในป่าพบต้นพืชสมุนไพร พร้อมทั้งอธิบายสรรพคุณของพืชสมุนไพร

2.2 การเก็บพืชสมุนไพร

แหล่งเก็บพืชสมุนไพรที่สำคัญของชุมชน คือป่าบริเวณอำเภอดงหลวง เนื่องจากเป็นป่าที่อยู่ใกล้หมู่บ้านและเป็นแหล่งพืชสมุนไพร แต่บางครั้งต้องไปเก็บจากที่อื่นบ้าง การเก็บพืชสมุนไพรเมื่อเจอตต้นพืชสมุนไพรที่ต้องการ ก็ทำการขุด หรือตัด ไปใช้ได้ทันที การเก็บพืชสมุนไพรชนิดใดนั้นขึ้นอยู่กับว่าจะนำไปรักษาโรคใด หมอชาวบ้านจะไปหาพืชสมุนไพรเมื่อมีคนเจ็บป่วยไปหาและให้ช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยให้ พืชสมุนไพรที่ใช้ส่วนมากเป็นส่วนลำต้น แก่น และรากเมื่อเก็บพืชสมุนไพรมาแล้ว หมอชาวบ้านจะทำการผ่าเอาเปลือกออกแล้วตากแดดให้แห้ง ยกเว้นยาบางตำรับที่ต้องใช้สด ๆ ก็จะนำไปใช้เลย

2.3 การใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรค หรือบำรุงร่างกาย

เมื่อมีผู้ป่วยไปหาหมอชาวบ้านลำดับแรกคือการวินิจฉัยโรค โดยหมอชาวบ้านจะใช้ประสบการณ์ที่เคยเห็นมา สำหรับวิธีการรักษามีอยู่ 4 วิธีด้วยกันคือ การทาหรือพอก การนำพืชสมุนไพรไปต้มดื่ม การอบไอน้ำที่ทำได้ง่าย โดยการนำพืชสมุนไพรใส่ในหม้อต้มให้เดือด แล้วเอาผ้าขาวชุบน้ำคลุมผู้ป่วยและหม้อยาเพื่อให้ผู้ป่วยได้สูดไอระเหยจากหม้อต้มยา และการเป่ารักษาอาการป่วย ควบคู่กับการใช้พืชสมุนไพร

3. การใช้พืชสมุนไพรของประชาชน

การรวบรวมข้อมูลจากตัวอย่าง คือ ประชาชน อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยวิธีการสัมภาษณ์ชุมชน จำนวน 200 ราย พบว่า ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างเป็นดังนี้

3.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 138 ราย คิดเป็นร้อยละ 69 รองลงมาเป็นเพศชาย จำนวน 62 ราย คิดเป็นร้อยละ 31 มีอายุในช่วงต่ำกว่า 20 ปี จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 10 ช่วงอายุ 20-35 ปี จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 25 ช่วงอายุ 36 – 50 ปี จำนวน 110 คน คิดเป็นร้อยละ 55 มากกว่า 50 ปี จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 10 วุฒิการศึกษาส่วนใหญ่ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 136 ราย คิดเป็นร้อยละ 68 รองลงมา คือ ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 26 ราย คิดเป็นร้อยละ 13 ประถมศึกษาและอนุปริญญาตรีหรือปวส. จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 6ปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี จำนวน

2 คน คิดเป็นร้อยละ 1 ตัวอย่างประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่ค้าขาย จำนวน 90 ราย คิด เป็นร้อยละ 45 รองลงมาประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป จำนวน 43 ราย คิดเป็นร้อยละ 21.5 รับราชการ จำนวน 32 ราย คิดเป็นร้อยละ 16 ทำนา จำนวน 21 ราย คิดเป็นร้อยละ 10.5 และอาชีพอื่น ๆ ได้แก่ ขับรถรับจ้าง ลูกจ้างของรัฐ ช่างจักรยาน ครูสอนพิเศษ และนักเรียน จำนวน 14 ราย คิดเป็นร้อยละ 7

3.2 การใช้ประโยชน์จากป่า

พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เคยเข้าไปเก็บหาของป่า จำนวน 138 ราย คิดเป็นร้อยละ 69 และเคยเข้าไปเก็บหาของป่า จำนวน 62 ราย คิดเป็นร้อยละ 31 ในการเข้าไปเก็บหาของป่านั้น ได้เก็บพืชสมุนไพรมาใช้ จำนวน 136 ราย คิดเป็นร้อยละ 68 ไม่ได้เก็บพืชสมุนไพร 64 ราย คิดเป็นร้อยละ 32 พืชสมุนไพรที่กลุ่มตัวอย่างเก็บมาใช้บ่อยคือ กระเบา กระพุ่มบก ลำตวน เป็นต้น ความถี่ในการเข้าป่า ส่วนใหญ่เข้า 1 ครั้งต่อสัปดาห์ จำนวน 116 ราย คิดเป็นร้อยละ 58 รองลงมาเข้า 1 ครั้งต่อเดือน จำนวน 68 ราย คิดเป็นร้อยละ 34 เข้าป่า 1 ครั้งต่อ 3 เดือน จำนวน 12 ราย คิดเป็นร้อยละ 6 เข้าป่า 1 ครั้งต่อ 6 เดือน จำนวน 4 ราย คิดเป็นร้อยละ 2 ราย คิดเป็นร้อยละ 1

3.3 ความเชื่อในท้องถิ่นเกี่ยวกับความเจ็บป่วยและพืชสมุนไพร

แบ่งระดับความเชื่อในท้องถิ่นเกี่ยวกับความเจ็บป่วยและพืชสมุนไพร เป็น 3 ระดับ คือ ระดับน้อย (0-3 คะแนน) ระดับปานกลาง (4-6 คะแนน) และระดับมาก (7-9 คะแนน) ปรากฏว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีความเชื่อระดับปานกลาง จำนวน 86 ราย คิดเป็นร้อยละ 43 รองลงมาเชื่อระดับมาก จำนวน 82 ราย คิดเป็นร้อยละ 41 และเชื่อระดับน้อย จำนวน 32 ราย คิดเป็นร้อยละ 16

3.4 การเลือกใช้พืชสมุนไพร

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เลือกใช้พืชสมุนไพรเมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อย จำนวน 104 ราย คิดเป็นร้อยละ 52 รองลงมาไม่ใช้พืชสมุนไพร จำนวน 54 ราย คิดเป็นร้อยละ 27 ใช้เมื่อเหตุการณ์อื่น ๆ ได้แก่ อยู่ไฟ และบำรุงร่างกาย จำนวน 30 ราย คิดเป็นร้อยละ 15 ใช้พืชสมุนไพรทุกครั้งที่เจ็บป่วย จำนวน 10 ราย คิดเป็นร้อยละ 5 ใช้พืชสมุนไพรเมื่อป่วยหนักรักษาที่โรงพยาบาลไม่หาย จำนวน 2 ราย คิดเป็นร้อยละ 1 แหล่งที่มาของพืชสมุนไพร พบว่า ส่วนใหญ่ กลุ่มตัวอย่างได้จากหมอยาท้องถิ่น จำนวน 16 ราย คิดเป็นร้อยละ 8 จากป่า จำนวน 142 ราย คิดเป็นร้อยละ 71 จากที่ปลูกบริเวณบ้านจำนวน 18 ราย คิดเป็นร้อยละ 9 จากตลาด 24 ราย คิดเป็นร้อยละ 12 จากที่อื่น ได้แก่ ป่าแห่งอื่น มีคนต่างถิ่นนำมาขาย ตำแหน่งของพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ใช้ส่วนราก จำนวน 74 ราย คิดเป็นร้อยละ 37 รองลงมาใช้ส่วนลำต้น จำนวน 55 ราย คิดเป็นร้อยละ 27.5 ใช้เปลือก จำนวน 29 ราย คิดเป็นร้อยละ 14.5 ใช้แก่น จำนวน 16 ราย คิดเป็นร้อยละ 8 ใช้ใบ จำนวน 12 ราย คิดเป็นร้อยละ 6 ใช้กิ่ง จำนวน 3 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.5 ใช้ดอก จำนวน 5 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.5 ใช้ผลจำนวน 3 ราย คิดเป็นร้อยละ 6

3.5 ระดับการใช้พืชสมุนไพร

แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ระดับน้อย (0-5 คะแนน) ระดับปานกลาง (6-10 คะแนน) และระดับมาก (11-15 คะแนน) ปรากฏว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้พืชสมุนไพรในระดับปานกลาง จำนวน 126 ราย คิดเป็นร้อยละ 63 รองลงมาใช้พืชสมุนไพรในระดับมาก จำนวน 23 ราย คิดเป็นร้อยละ 23 และใช้พืชสมุนไพรในระดับน้อย จำนวน 28 ราย คิดเป็นร้อยละ 17

วิจารณ์ผลการทดลอง

ป่าบริเวณเขาพระ อำเภอดงหลวงนางบวช เป็นป่าในลักษณะป่าดิบแล้ง มีค่าความหลากหลายเท่ากับ 1.080 ซึ่งแตกต่างกันกับค่าดัชนีความหลากหลายของป่าเต็งรังเท่ากับ 1.926 แต่น้อยกว่าป่าเบญจพรรณเท่ากับ 3.466 และป่าดิบแล้งเท่ากับ 4.833 บริเวณลุ่มน้ำพรม จังหวัดชัยภูมิ ที่ Handachanon, (1990) ศึกษาการเปรียบเทียบลักษณะทางนิเวศวิทยาป่า 3 ชนิด บริเวณลุ่มน้ำพรม จังหวัดชัยภูมิ ทั้งนี้อาจเกิดจากป่าบริเวณอำเภอดงหลวงนางบวช เป็นป่าชั้นรอง (Secondary Forest) พื้นที่ไม่มากเมื่อเทียบกับป่าอนุรักษ์

จากการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่นพบว่า มีพืชเพียง 20 ชนิด ที่นำไปใช้ประโยชน์ทางยา จะเห็นได้ว่า ผลการสำรวจคนที่ถูกสัมภาษณ์คล้ายกัน คือมีร้อยละการนำพืชมาใช้ประโยชน์ทางยาค่อนข้างต่ำ เนื่องจากคนในท้องถิ่นทั้งสองนี้ขาดช่วงการถ่ายทอดความรู้ทางด้านสมุนไพร จึงรู้จักสรรพคุณของพืชค่อนข้างน้อย และเมื่อเปรียบเทียบกับผลการสำรวจของ Prasopnate (2004) ซึ่งทำการสำรวจพืชสมุนไพร ในอำเภอดงหลวง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งพบพืชทั้งหมด 190 ชนิด และนำมาใช้ประโยชน์เป็นยาได้ 165 ชนิด (86.84%) จะเห็นได้ว่าผลการสำรวจต่างกัน คือการสำรวจในวัดปลักไม้ลาย มีร้อยละการนำพืชมาใช้ประโยชน์ทางยาสูงกว่าที่บริเวณป่าอำเภอดงหลวงนางบวชค่อนข้างมาก เนื่องจากพื้นที่บริเวณวัดปลักไม้ลาย นั้นเป็นป่าธรรมชาติ ลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณซึ่งมีการนำพืชสมุนไพรจากที่อื่นมาปลูกเพิ่มเติมภายหลัง ประกอบกับพระภิกษุในวัดมีความสนใจและได้อนุรักษ์ป่าธรรมชาติแห่งนี้ไว้ มีการเผยแพร่ความรู้ทางสมุนไพร จึงทำให้ร้อยละการนำพืชมาใช้ประโยชน์ทางยาในบริเวณวัดปลักไม้ลายสูงกว่าในบริเวณป่าอำเภอดงหลวงนางบวชค่อนข้างมากและหลังจากที่ได้ทำการสอบถามสรรพคุณและวิธีการใช้ประโยชน์ของพืชที่สำรวจได้จากคนในพื้นที่และนำมาตรวจสอบสรรพคุณเพิ่มเติมจากเอกสารพบว่ามีพืชหลายชนิดที่มีสรรพคุณตรงกับในเอกสาร แต่มีพืชบางชนิดที่มีสรรพคุณนอกเหนือจากเอกสาร เช่น รางจืด น้ำในเถา สามารถนำมาเป่าใส่ตาแก้ระคายเคืองได้ ทำให้ทราบว่าในแต่ละพื้นที่มีการใช้ประโยชน์จากพืชเหมือนกัน ในบางพืชแต่ในบางพืชอาจมีการใช้ประโยชน์แตกต่างกันไป ดังนั้นหากสามารถทำการสำรวจเพิ่มเติมในพื้นที่ ที่ยังไม่เคยมีการสำรวจน่าจะทำได้วิธีการใช้ประโยชน์จากพืชที่แปลกใหม่เพิ่มเติมจากเดิมที่มีอยู่ได้

นอกจากนี้จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร จากการศึกษาของ ยุทธนา ทองบุญเกื้อ ในปี 2551 ซึ่งจากการสำรวจพืชสมุนไพรในป่าธรรมชาติพบว่า มีพืชสมุนไพรที่หลายชนิดที่ชุมชนได้เก็บมาใช้ประโยชน์เป็นยาบำบัดรักษาโรค และบำรุงร่างกายให้แข็งแรง ซึ่งสามารถขยายพันธุ์ได้ง่ายและมีศักยภาพที่จะพัฒนาเพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจในระดับชุมชน ได้แก่ จันทน์ผา (*Dracaena lourreiri* Gagnep.) มีสรรพคุณคือ แก่น แก้ไข้ทุกชนิด บำรุงหัวใจ แก้เหงื่อตก กระสับกระส่าย แก้เลือดออกตามไรฟัน แก้ดีพิการ และรักษาบาดแผล เถาวัลย์เปรียง (*Derris scandens* (Roxb.) Benth.) ราก แก้เหน็บชา รากและเถา ใช้เบื่อปลาและฆ่าแมลง เถา ขับปัสสาวะ ลดการอักเสบ แก้ปวด ขับเสมหะ ขับระดู แก้บิด แก้ไอ รางจืด (*Thunbergia laurifolia* Lindl.) ราก แก้อักเสบ แก้ปวดบวม ราก เถาและใบ ใช้ถอนพิษเบื่อเมา แก้เมาค้าง แก้ประจำเดือนไม่ปกติ แก้ปวดหู แก้ปวดบวม แก้ไข้ ใบ ถอนพิษทั้งปวง สามสิบ (*Asparagus racemosus* Willd.) ราก บำรุงเด็กในครรภ์ บำรุงตับ ปอด บำรุงกำลัง บำรุงกำหนด รากหรือทั้งห้า แก้ตกเลือดและโรคคอกอก ฮ่อสะพายควาย (*Sphenodesme pentandra* Jack) น้ำที่เคี้ยวจากราก ใช้รักษาโรคปวดกระดูกและไขข้อ เถา ต้องเหล้าบำรุงกำลัง บำรุงกำหนด ทำให้เลือดลมเดินสะดวก บำรุงข้อ ให้แข็งแรงส่วนแนวทางการจัดการเพื่ออนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชสมุนไพรจากการศึกษาทำให้ทราบว่าป่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของ ชุมชนโดยเฉพาะเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร สูตรยาที่รวบรวมมาได้ถึง 30 สูตรบ่งบอกถึงความมีภูมิปัญญาด้านการใช้พืชสมุนไพร ล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดกันมา ยาวนาน แต่สูตรยาเหล่านี้จะใช้ไม่ได้เลยหากหาวัตถุดิบคือพืชสมุนไพรมาใช้ไม่ได้ (ยุทธนา ทองบุญเกื้อ, 2551)

แนวทางการจัดการเพื่ออนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชสมุนไพร มีดังนี้

1. การรักษาพื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากป่าบริเวณอำเภอเดิมบางนางบวชเป็นแหล่งรวมพันธุ์กรรมของสิ่งมีชีวิตมากมายที่สำคัญของชุมชน การรักษาพื้นที่ป่าไว้ได้จะเป็นการเพิ่มต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน เป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับประเทศ ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ป่าไม่มีอยู่ 33% ของพื้นที่ประเทศ ทั้งที่ระดับสมดุลอยู่ที่ 40% ของพื้นที่ประเทศ สามารถใช้หลักการอนุรักษ์วิทยา 3 หลักการ (Chankhaw, 1993) คือ 1) การใช้ต้องสมเหตุผล (Rational use) หรือใช้อย่างฉลาด (Wise use) ต้องมีศิลปะในการเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appreciate technology) คือ มีประสิทธิภาพสูงเหมาะสมต่อทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ 2) สงวนของที่หายาก 3) การทำนุและฟื้นฟูทรัพยากรที่เสื่อมโทรมการทำให้ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในรักษาป่า ช่วยกันเป็นหูเป็นตา สอดส่อง ไม่ให้ใครมาลักลอบตัดไม้ทำลายป่าได้ ป่าจะใช้เวลาฟื้นฟูตัวเองเป็นป่าที่สมบูรณ์ในที่สุด

2. การวิจัยและพัฒนา การที่จะอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชสมุนไพรให้ยั่งยืนนั้น ต้องส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา เพราะการอนุรักษ์หมายถึงการใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด หรือใช้อย่างสมเหตุผล พืชสมุนไพรจัดเป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วไม่หมดไป (Non-exhausting natural resource) สามารถใช้ให้ยั่งยืนได้ มีปัญหามากมายที่ยังไม่ได้รับการศึกษาวิธีแก้ไข เช่น ทำอย่างไรให้สามารถนำพืชสมุนไพรที่อยู่ในป่า สามารถเจริญ

เติบโตนอกพื้นที่ป่าได้ ยาสมุนไพรพื้นบ้านประกอบด้วยสารเคมีอะไรบ้างจึงสามารถรักษาโรคได้ หากจะแปรรูปหรือสกัดยาจากพืชสมุนไพรต้องทำอะไร เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการศึกษาทำให้ได้รับคำตอบ คำตอบนำไปสู่การพัฒนาต่อไป

3. องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่นเปรียบเสมือนคลังปัญญาที่อยู่ในตัวบุคคลที่เป็นหมอชาวบ้าน ควรมีการนำความรู้ที่มีอยู่ในตัวหมอชาวบ้านมาเขียนบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ความรู้จึงจะไม่สูญหายไป และติดต่อประสานงานกับสถานีนามัยหรือโรงพยาบาลเพื่อปรับปรุงนำไปใช้จริง เป็นทางเลือกหนึ่งให้คนได้เลือกรักษา องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรก็จะไม่สูญหายไป

4. การส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้พืชสมุนไพร ภูมิปัญญาด้านการใช้พืชสมุนไพรของชุมชนได้รับการถ่ายทอดมาเป็นเวลาช้านาน นับเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า ควรได้รับการสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง โดยการให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ถึงชนิดของพืชสมุนไพรในท้องถิ่น การใช้พืชสมุนไพร นอกจากนี้การจัดอบรม ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านหันมาใช้พืชสมุนไพรในท้องถิ่น ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย เป็นการใช้ชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อนาคตหากมีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ป่า อาจจัดสาธิตการรักษาโรคโดยวิธีพื้นบ้านให้นักท่องเที่ยวได้ชม เช่น การเป่า การต้มยาต้ม ซึ่งเป็นสิ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวและเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับคนต่างถิ่นส่งผลให้ความนิยมใช้พืชสมุนไพรมีมากขึ้น

สรุปผลการทดลอง

จากการศึกษาป่าในบริเวณเขาพระ อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี พบพันธุ์ไม้ที่สำรวจมีทั้งสิ้น 65 ชนิด 30 วงศ์ พบมากที่สุดคือวงศ์ Rubiaceae ซึ่งการศึกษาไม้ยืนต้น พบว่า พะยอมเป็นพันธุ์ไม้เด่นที่สุด มีค่าดัชนีความสำคัญ คิดเป็นร้อยละ 61.738 รองลงมา ได้แก่ หมี่เหม็น คิดเป็นร้อยละ 54.539 ยางเหียง คิดเป็นร้อยละ 54.477 มะดัน คิดเป็นร้อยละ 32.352 กระเบา คิดเป็นร้อยละ 13.681 และน้อยที่สุดคือ มะปอก คิดเป็นร้อยละ 0.044 การศึกษาไม้พุ่ม และไม้พุ่ม พบว่า มะค่า เป็นพันธุ์ไม้เด่นที่สุด มีค่าดัชนีความสำคัญ คิดเป็นร้อยละ 54.308 รองลงมาได้แก่ เสี้ยว คิดเป็นร้อยละ 44.689 พะยอม คิดเป็นร้อยละ 35.097 หว้า คิดเป็นร้อยละ 35.077 ฝายน้ำ คิดเป็นร้อยละ 35.070 ส่วนพันธุ์ไม้ที่มีดัชนีความสำคัญน้อยที่สุดคือ ลำดวน คิดเป็นร้อยละ 3.150 ลูกไม้และไม้พื้นล่าง พบว่า หญ้ามีความหนาแน่นมากที่สุด 12 ต้นต่อตารางเมตร รองลงมา คือ เหมือดจี มีความหนาแน่น 3.280 ต้นต่อตารางเมตร สำหรับความถี่ พบว่า เหมือดจี มีค่าความถี่มากที่สุด 44% ส่วนความถี่น้อยที่สุด คือ บะตองตึก กระต้อมหมูกันเกรา หญ้า ยอเบี้ย พะยอม และตะไค้ล คิดเป็นร้อยละ 4 ส่วนพืชสมุนไพรพบ 20 ชนิด 13 วงศ์ วงศ์ที่พบมากที่สุดคือ Zingiberaceae

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร มีการถ่ายทอดกันในครอบครัว การเก็บพืชสมุนไพรมาใช้ส่วนใหญ่เก็บส่วนราก และลำต้น พบว่า มีการใช้พันธุ์ไม้จำนวน 20 ชนิด จาก 30 สัตว์ พันธุ์ไม้เหล่านี้

ได้จากป่าอื่นและรอบๆ หมู่บ้าน วิธีในการรักษา 4 วิธี คือ การทาหรือพอก การต้มพืชสมุนไพร การอบไอน้ำ และการเผาควบคุมกับการใช้พืชสมุนไพร ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนในตำบลนาดีใช้พืชสมุนไพร คือ ความเชื่อในท้องถิ่น

แนวทางในการจัดการพืชสมุนไพรในระบบนิเวศป่าคือการรักษาพื้นที่ป่าไม้ การวิจัยและพัฒนา การขยายพันธุ์พืช การใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร และการส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้พืชสมุนไพร

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาชนิดและการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในป่าบริเวณอำเภอเดิมบางนางบวช สมควรทำการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เช่น เรื่องของเห็ด พืชที่ใช้เป็นผัก สัตว์ป่า แมลง เป็นต้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจโดยทั่วไป และนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการจัดการป่าต่อไป
2. ผลของการศึกษาเกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพร ทำให้ทราบว่าพืชชนิดใดมีการใช้ประโยชน์มากน้อย ควรใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมต่อการดำเนินกิจกรรมปลูกป่าทดแทนที่ชุมชนจัดขึ้น และการหาวิธีการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรที่มีจำนวนลดน้อยลงเพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชสมุนไพรเอาไว้
3. ศึกษานิเวศวิทยาของพืชสมุนไพรในป่าบริเวณอำเภอเดิมบางนางบวชแต่ละชนิดที่จะนำไปปลูก เพราะต้นไม้แต่ละชนิดชอบสภาวะแวดล้อมที่ต่างกัน การจะปลูกจึงต้องรู้ว่าพืชนั้นขึ้นอยู่ในสภาวะใด เช่น บางชนิดชอบขึ้นในบริเวณที่มีแสงแดดรำไร เป็นต้น
4. ควรมีการศึกษาการแปรรูป หรือการสกัดสารเคมีจากพืชสมุนไพร เพื่อให้การใช้ยาสมุนไพรใช้สะดวกและได้มาตรฐาน

References

- Boonyod, T. (1992). *Potential of Indigenous Medicine with Primary Health Care : Case Study Surin Province*, Ministry of Public Health. (in Thai)
- Chankhaw, K. (1993). *Environmental Education*. Bangkok : Apsornsiam press. (in Thai)
- Handachanon, N. (1990). *Comparative Ecological Study on Tree Forest Type at Namprom Basin Changwat Chaiyaphum*. Kasetsart University. (in Thai)

- Korkaew, S. (2008). *The Study of Herbal Plant Community and Local Wisdom on the Use of Herbal Plants in Arlor-Donban Seasonally-Flooded Forest Ecosystem, Tambon Nadee Muang District Surin Provice*. Mahidol University. (in Thai)
- Nitipon, S. (2011). *Biodiversity of Indigenous Medicine in Collection Data of Survels Diversity in Ruran 2 nd*. Ministry of Natural Research and Enviroment. (in Thai)
- Prasopnate, P. (2004). *Medicinal Plant Utilization : A Living Case Study Comparision of Karen People at Tipuye Village and Isan People at Thungnangkruam Village at Thongphaphum, Kanchanaburi Province*. Mahidol University. (in Thai)
- Prommi, T. (2012). Biodiversity of Aquatic Insects in Rice Fields. *SDU research journal of science and Technology*, 5(2),99-112. (in Thai)
- Tongboonkuea, Y. (2008). *Diversity and Utilization of Medicinal Plants in Tham Phet-Tham ThongForest Park Takhlee District, Nakhon Sawan Province*. Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservertion. (in Thai)
- Toursuphap, S. (1998). *The Survey of Medicinal Plants at Khao Nang Ram Wildlife Research Station Huai Khakhaeng Wildlife Sanctuary Uthaitani Provice*. Kasetsart University. (in Thai)
- Vutijurepang, A. (2000). *The Study of the Relationship Betwee Folk Herbalist with Herbal Biodiversity in Kranchanabure*. Mahidol University. (in Thai)
- Yuttaya, Y. (2012). Indigenous Plants of Thaisongdum in Makluea Subdistrict U Thong District, Suphanburi Province. *SDU research journal of Science and Technology*. 5 (2), 99-112. (in thai)

ผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรชาติ สินวรรณ

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

e-mail : surachat_sin@dusit.ac.th

ดร.นัฐบดี วิริยาวัฒน์

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

e-mail : nutta_v@hotmail.com

